

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa Watahiniwa Walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda : Saa 3

MAJIBU

Mwaka : 1996

Maelekezo

1. Jibu maswali MANANE (8) tu. Maswali MANNE (4) kutoka sehemu A na maswali yote ya sehemu B.
2. Zingatia maagizo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. (a) Kwa kutumia mifano eleza njia tatu za kuhifadhi kazi za fasihi simulizi.

Njia ya kwanza ya kuhifadhi fasihi simulizi ni kwa njia ya maandishi. Hadithi, nyimbo na vitendawili vimekuwa vikiandikwa vitabuni na hivyo kuendelea kuhifadhiwa kizazi hadi kizazi. Mfano, ngano za Kiafrika zimekusanywa na kuchapishwa na watafiti mbalimbali. Tatizo la njia hii ni kwamba kazi nyingi hupoteza upekee wake wa usimulizi wa mdomo, kwani ladha ya sauti na hisia hupungua.

Njia ya pili ni kutumia teknolojia ya kisasa kama vile kurekodi sauti na video. Hii imesaidia kuhifadhi ngonjera, nyimbo na ngano kwa uhalisia wake. Mfano, nyimbo za jadi zimehifadhiwa kwenye CD na mtandao. Tatizo la njia hii ni kwamba vifaa vya teknolojia huhitaji gharama na mara nyingine hukosa upatikanaji vijijini.

Njia ya tatu ni kupitia elimu ya shule na taasisi. Fasihi simulizi huingizwa kwenye mitaala ya masomo na hivyo wanafunzi kujifunza na kuendeleza. Mfano, mashairi na methali hufundishwa shuleni. Changamoto ya njia hii ni kwamba baadhi ya kazi hupunguzwa na kufundishwa kwa muhtasari tu, hivyo kupoteza upeo wake kamili.

(b) Eleza matatizo ya kila njia uliyoyeleza.

Njia ya maandishi hupunguza uhalisia wa usanii wa mdomo na wakati mwingine tafsiri huweza kupotosha maana. Njia ya teknolojia huhitaji gharama kubwa na si kila jamii inayo uwezo wa kupata vifaa hivyo. Njia ya elimu ya shule huchagua kazi chache tu, jambo linalosababisha kupotea kwa kazi nyingine nyingi.

2. Kwa kutumia mifano jadili umuhimu wa hadithi katika jamii.

Hadithi zina umuhimu wa kuelimisha. Kwa mfano, hadithi za sungura na fisi hufundisha watoto umuhimu wa busara na hila. Hadithi pia hutoa burudani kwa jamii, kwa kuwa simulizi huambatana na nyimbo na miguno inayowafurahisha wasikilizaji.

Hadithi ni njia ya kuhifadhi historia ya jamii. Kupitia hadithi za mashujaa, jamii hujifunza historia ya vita na mashujaa waliopigania uhuru wao. Aidha, hadithi huimarisha mshikamano wa kijamii, kwani watu hokusanyika usiku au kwenye sherehe kuwasikiliza wasanii wa simulizi.

Hadithi pia hujenga lugha kwa watoto. Kupitia hadithi, watoto hujifunza maneno mapya, misemo na methali za Kiswahili.

Kwa jumla, hadithi ni chombo muhimu cha elimu, burudani, mshikamano na uhifadhi wa historia ya jamii.

3. Fafanua jinsi waandishi wawili kati ya hao waliotajwa wanavyosaidia kujenga jamii ya Tanzania.

Katika *Mashairi ya Chekacheka* ya T.A. Mvungi, mshairi anasaidia kujenga jamii kwa kuibua masuala ya kijamii kama umaskini na dhuluma. Ushairi wake hufundisha wananchi mshikamano na bidii ya kazi.

Katika *Mashairi ya Saadan* ya S. Kandoro, mwandishi anasaidia jamii kwa kuibua masuala ya kisiasa na kijamii. Alitumia ushairi wake kuelimisha wananchi umuhimu wa mshikamano na kuonya dhidi ya tamaa na ufisadi.

Hivyo, washairi hawa walitumia usanii wao kama darasa la jamii.

4. Jadili matumizi ya lugha katika vitabu viwili kati ya hivyo vilivyotajwa.

Katika *Teuzi za Nafsi* ya F. Semghanga, lugha rahisi na ya moja kwa moja imetumika. Lugha hii inamwezesha kila mtu kuelewa ujumbe bila ugumu. Hii inasaidia kusambaza mafunzo ya kijamii kwa urahisi.

Katika *Mashairi ya Chekacheka* ya T.A. Mvungi, lugha ya picha imetumika sana. Mfano, taswira za shamba na kijiji zimepewa nafasi kubwa kuonesha maisha ya kijamii. Lugha hii ya picha huchochea hisia na kufikisha ujumbe kwa nguvu.

5. Jadili masuluhisho yanayopendekezwa katika vitabu viwili kati ya hivyo vilivyotajwa.

Katika *Kusadikika* ya Shaaban Robert, suluhisho ni mshikamano wa wananchi kupinga dhuluma. Riwaya hii inapendekeza uadilifu na elimu kama silaha za ukombozi.

Katika *Shida* ya N. Balisidya, suluhisho ni mshikamano wa kifamilia na mshikano wa kijamii. Riwaya hii ilipendekeza maadili na mshikamano kama njia ya kupunguza matatizo ya maisha.

6. Eleza jinsi uumbaji wa wahusika ulivyofanikisha au kutofanikisha riwaya mbili kati ya hizo zilizotajwa.

Katika *Kuli* ya Shaaban Robert, uumbaji wa mhusika Kuli ulifanikiwa kwani alichukua nafasi ya mhanga wa maisha magumu ya kifamilia. Hii ilisaidia kuibua hali halisi ya maisha ya wanyonge.

Katika *Kusadikika*, mhusika mkuu alifanikiwa kwa sababu aliwakilisha ujasiri wa wananchi waliopinga dhuluma za watawala dhalimu. Uumbaji huu uliimarisha ujumbe wa riwaya.

7. Eleza umuhimu wa migogoro inayojadiliwa katika vitabu viwili kati ya hivyo vilivyotajwa hapo juu.

Katika *Hawala ya Fedha* ya A. Lihamba, migogoro ya kifisadi na rushwa ilikuwa na umuhimu mkubwa wa kufundisha madhara ya viongozi wasio waadilifu.

Katika *Ngoswe – Penzi Kitovu cha Uzembe* ya E. Semzaba, migogoro ya uzembe na tamaa iliibua mafunzo kwa vijana kuhusu bidii ya kazi na kuepuka tabia mbaya.

Migogoro hii husaidia kuelimisha na kufundisha jamii kuishi maisha bora.

8. Chagua vitabu viwili kati ya vilivyotajwa. Kwa kila kitabu jadili dhima ya wahusika wawili katika kufikisha ujumbe.

Katika *Harakati za Ukombozi* ya P. Muhando, wahusika wakuu waliwasilisha dhima ya mshikamano wa kijamii katika kupinga ukoloni. Walionyesha ujasiri na mshikamano kama nguzo za uhuru.

Katika *Mfalme Juha* ya F. Topan, wahusika walitumia vichekesho kufikisha ujumbe wa madhara ya viongozi dhalimu. Wahusika walionyesha ukosefu wa uadilifu na madhara yake kwa wananchi.

Hivyo, wahusika katika vitabu hivi walisaidia kuibua mafunzo muhimu kwa jamii.

9. Ufahamu

(a) Kwa kutumia mifano eleza jinsi maadili yaliyopigiwa msitari katika aya ya kwanza yanavyojitokeza.

Maadili yaliyopigiwa mstari yanaonyesha mambo muhimu ya kufuata katika maisha ya kila siku.

Mfano, “Acheni kuwadhulumu watu kwa sababu haraka huja gua” linafundisha kuepuka dhuluma kwa

sababu madhara yake hujirudia kwa dhulumu mwenyewe. Aidha, “Baraka baraka haziwezi kumfikia anayependa maovu” linafundisha kuwa mtu mwovu hapewi baraka. Haya maadili yamekusudiwa kuwaonya vijana kuishi maisha ya uadilifu.

(b) Kwa nini Sadiki alidacha shule?

Sadiki alidacha shule kwa sababu alikumbwa na changamoto za maisha baada ya wazazi wake kufariki. Aliishi maisha ya uhalifu, akijihusisha na makundi mabaya yaliyomshawishi kuacha masomo na kujitumbukiza kwenye dhambi na uhalifu.

(c) Eleza mambo mawili aliyoyafanya wazazi wa Sadiki waliomdhihirishia maadili mema.

Wazazi wa Sadiki walimfundisha kuheshimu watu na kuepuka dhuluma. Aidha, walimfundisha kwamba baraka hupatikana kwa kufanya mambo mema na sio kwa kuishi maisha ya uovu.

(d) Jambo gani zuri lililomkumba na wazazi wa Sadiki?

Jambo zuri ni kwamba wazazi wa Sadiki walimfundisha maadili ya msingi, kama vile kuishi kwa uadilifu, kuheshimu watu na kuepuka maovu. Mafundisho haya yalibaki moyoni mwake na yalimfanya kutambua makosa yake baada ya kutoka gereza.

(e) Kwa maneno yasiyozidi ishirini eleza mafunzo aliyopata Sadiki gereza.

Alijifunza kuwa uhalifu hauna faida bali madhara, na kwamba maisha bora hupatikana kwa kufanya kazi halali kwa uaminifu na kujituma.

(f) Andika kichwa cha habari hii kisichozidi maneno matano (5).

“Sadiki Ajutia Maisha ya Uhalifu.”

10. Andika insha yenye maneno yasiyozidi 200 kuhusu moja ya mada hizi: (a) Mashindano ya urembo (b) Uchaguzi Mkuu Tanzania (c) Nikimaliza kidato cha nne... (d) Kuhifadhi wanyamapori.

Kuhifadhi Wanyamapori

Wanyamapori ni rasilimali muhimu kwa taifa kwani huvutia watalii, huongeza mapato ya serikali na husaidia kutunza mazingira. Kuhifadhi wanyamapori ni jukumu la kila mmoja kwa sababu wakipotaa taifa litaathirika kiuchumi na kimaumbile.

Kwanza, wanyamapori huongeza kipato cha taifa kupitia utalii. Watalii wengi huja Tanzania kuona hifadhi za wanyama kama Serengeti na Ngorongoro. Mapato haya hutumika kujenga shule, hospitali na barabara.

Pili, wanyamapori ni sehemu ya urithi wetu wa asili. Ni fahari ya taifa kuwa na aina mbalimbali za wanyama, hivyo tunapaswa kuhakikisha hawaangamii.

Tatu, kuhifadhi wanyamapori husaidia kuhifadhi mazingira. Wanyama ni sehemu ya mnyororo wa chakula na bila wao mazingira hubadilika vibaya.

Hata hivyo, ujangili na uharibifu wa misitu vimekuwa changamoto kubwa. Ni wajibu wa kila mmoja kupinga ujangili na kulinda hifadhi zetu.

Kwa jumla, kuhifadhi wanyamapori ni njia ya kulinda uchumi, mazingira na urithi wa taifa.

11. Eleza kwa mifano namna na kazi za:

- (a) Kishazi kishirikishi – Ni kishazi kinachoambatana na kishazi kikuu ili kukamilisha maana. Mfano: “Alienda sokoni **ili kununua mahindi**.”
- (b) Mzizi – Ni sehemu ya neno ambayo huzaa maneno mengine. Mfano mzizi wa “kupenda” ni “pend.”
- (c) Kishazi kihisishi – Ni kishazi kinachoonyesha hisia au msisimko. Mfano: “**Lo!** nimefeli mtihani.”
- (d) Kivumishi – Ni neno linaloelezea sifa ya nomino. Mfano: “mtoto **mzuri**.”

12. Kwa kila sentensi zifuatazo oneshwa aina za viambishi vilivyotumika:

- (a) **Yule** mrembo ameshika mkasi wa kwanza – Kiambishi cha kuonesha.
- (b) **Watu** wengi walimshangilia – Kiambishi cha wingi.
- (c) **Metto** mwenye basi aliketi amu tabla nuru – Kiambishi cha umilikishi (mwenye).
- (d) Papa wote **watatu** walifika – Kiambishi cha idadi.
- (e) **Hapa** sjini nagari ndogo – Kiambishi cha mahali.